

INTRODUCERE

Teologia siriană poate constitui oricând, prin bogăția ei de sensuri și concepte, un element mai mult decât incitant pentru orice cercetător în domeniu. De la puternica dimensiune persuasivă a limbii, la originalitatea capacității ideologice în materie de imagine și simbol, acest „al treilea filon al Răsăritului creștin”¹ a dat naștere unor abordări remarcabile din punct de vedere hristologic și mistic. În sensul acesta, considerăm normativ pentru lucrarea noastră evidențierea unor personalități (Părinți și scriitori bisericești) care, fiind mai mult sau mai puțin aureolate de ortodoxia învățaturii ecleziale, au reușit să transmită peste veacuri, prin intermediul operei lor, specificul unei tradiții cu totul aparte. Această moștenire teologică, poziționată de multe ori dincolo de cuvinte, se descoperă și astăzi ca un veritabil testament de mărturisire a Mântuitorului nostru Iisus Hristos, izvorât permanent din prisosul experienței celor care l-au alcătuit.

În acest context se încadrează și prezenta cercetare. Menită să aducă în actualitate cele mai importante elemente ale hristologiei și misticii siriene, abordarea noastră se oferă ca o sinteză în domeniu. Demersul ne este justificat prin dorința de a promova bogăția și frumusețea unor valori mai puțin exploatate în teologia românească. Iată de ce, în cele ce urmează, vom recurge la o abordare generală, încadrată contextual, cu numeroase incursiuni și analize asupra principalelor alcătuirii de ordin hristologic sau mistic, și chiar hristologico-mistic, desprinse din gândirea celor mai de seamă Părinți, scriitori bisericești și mistici din arealul sirian.

Pentru o evaluare cât mai corectă a temei noastre, vom lua în calcul mai multe aspecte de ordin general. În acest sens, modalitatea de formare și dezvoltare a creștinismului pe aceste meleaguri reprezintă prima formă de ancadrament a abordării noastre din punct de vedere conceptual. Este foarte important de știut că, încă de la începuturile sale, „creștinismul a folosit limba siriacă pe post de vehicul pentru mesajul și doctrina sa, monopolizându-o exclusiv pentru uzul său”.² Din acest punct de vedere limba siriacă a devenit dialectul literar al creștinismului de rădăcină semitică atât în afara, cât și între granițele Imperiului Roman. Limba în care propovăduise Mântuitorul și Sfinții Apostoli devenea astfel mijlocul de propagare pe mai departe a adevărilor de credință. De aici și importanța majoră a acestei limbi în formarea și dezvoltarea hristologiei și misticii siriene. Fiecare expresie, fiecare termen, fiecare punct sau virgulă căpătau o semnificație aproape sacră în contextul teologiei semitice. Din acest punct de vedere, limba siriacă poate fi considerată pe drept cuvânt adevărata matrice de formare și dezvoltare a celor mai autentice cuvântări hristologice. Dau mărturie despre acest lucru operele Sfinților Afraate și Efreem Sirul, „singura dovadă a existenței unei literaturi care izvorăște

---

¹ Sebastian BROCK, *The Importance and Potential of SEERI* (St. Ephrem Ecumenical Research Institute) *in an International Context*, in **The Harp**, nr. 1-2/1997, p. 47.

² Mar Bawau SORO, *The Church of the East. Apostolic and Orthodox*, Adiabene Publications, San Jose (SUA), 2007, p. 100.

dintr-o variantă de creștinism cu adevărat semitică”.³ Hristologia și mistica lor, împodobită de numeroase imagini și simboluri, va fi analizată în cea de a doua parte a lucrării noastre. Un loc cu totul aparte îl va ocupa hristologia de tip *lbeš pagrā* (a îmbrăcării cu trup), una din notele distinctive pentru teologia siriană de limbă semitică din primele patru veacuri. Subiectul va fi completat de următoarele teme: „Hristos ca Vindecător al firii umane și Deschizător al Paradisului pierdut”, „Focului Dumnezeiesc” și „Ochiului Luminos”, „Pogorârea la iad” și „Biruința asupra morții”, „Mirele ceresc” și „Cămara de nuntă”, predominante mai ales în gândirea Sfântului Efreem Sirul.

Hristologia siriană dintre secole V și VI reprezintă de asemenea un alt element important pentru analiza noastră. Această perioadă se caracterizează printr-o amplă deschidere spre influențele teologiei de limbă greacă, manifestate cu preponderență între granițele Imperiului Roman. Accentul analizei noastre va viza în special formarea și evoluția hristologiei siriene din Școala Antiohiană, de la Diodor de Tars, la Fericitul Teodoret al Cirului. Nota dominantă va fi dată de numeroasele controverse hristologice, centrate în jurul celor două sinoade ecumenice de la Efes (431) și Calcedon (451). Abordarea va fi una pur hristologică. În acest sens vom urma îndeaproape firul tradiției antiohiene, de la abordările hristologice de tip *Logos-sarx*, prezente în gândirea lui Diodor de Tars, la cele alcătuite după schema *Logos-anthropos*, prezente îndeosebi la Teodor de Mopsuestia. Doctrina lor stă la temelia tradiției antiohiene, alimentându-se dintr-o dorință permanentă de combatere a ereziilor acelor timpuri, în special cea născută din învățătura lui Apolinarie, care nega omenitatea Mântuitorului Hristos. Pentru dezrădăcinarea amăgirilor sale, cei doi părinți ai tradiției antiohiene au militat pentru o cât mai clară recunoaștere și completă recunoaștere a naturii umane în Hristos. Pe acest model de abordare hristologică, teologii antiohieni au ajuns să separe cu totul dumnezeirea și omenitatea Logosului Întrupat, alunecând implicit în erezia diofizită. Pentru a exprima cât mai exact această evoluție conceptuală vom lua în calcul poziția teologilor contemporani, între aceștia numărându-se și sirologul englez Sebastian Brock. Pentru el, întreaga hristologie antiohiană este centrată pe gândirea celor doi episcopi sirieni. Mai mult, moștenirea conceptuală lăsată de Teodor de Mopsuestia definește fundamental apariția nestorianismul de mai târziu, definit în speță prin înțelegerea diofizită a Persoanei Logosului Înomenit, în care se disting după Întrupare doi fii: Fiul Mariei și în Fiul lui Dumnezeu.⁴ Acesta va fi în mare principala prevedere a „testamentului hristologic” al Școlii din Antiohia.

Pentru o evaluare cât mai corectă a hristologiei siriene, de la Diodor de Tars, la Fericitul Teodoret de Cir, ne vom folosi în demersul nostru de o analiză ideologică așezată în context, cel mai potrivit element de comparație fiind cu siguranță desprins din tradiția alexandrină. Astfel, în timp ce preocupările hristologiei antiohiene erau centrate în special pe omenitatea Mântuitorului, alexandrinii accentuau mai mult firea Sa dumnezeiască. Aceasta a făcut ca, în decursul timpului, interferențele dintre cele două tradiții să nu fie întotdeauna încărcate de pacifism, existând numeroase tensiuni și controverse care, din nefericire, au crestat adânc în Trupul Bisericii lui Hristos. Așa se

³ Sebastian BROCK, *Efreem Sirul. I. O introducere. Viziunea spirituală asupra lumii la Sfântul Efreem Sirul*, traducere pr. Mircea Ielciu, studiu introductiv diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 27.

⁴ IDEM, *The Rise of Christian Thought. II – The Theological Schools of Antioch, Edessa, and Nisbis*, in H. BADR (ed), *Christianity. A History in the Middle East*, Beirut, 2005.

face că, din anul 420, pe fondul conflictelor dintre cele două căi de înțelegere a Persoanei Logosului Înomenit, s-a ajuns la o scindare totală a Bisericii Orientale.

Apogeul disputelor dintre antiohieni și alexandrini a fost atins în vremea lui Nestorie care, așezat în scaunul de patriarh al Constantinopolului, a gestionat greșit dialogul cu Patriarhia Alexandriei, ajungând la generarea unei rupturi totale din punct de vedere doctrinar. Maniera sa de teologhisire ieșea din contextul ethosul tradiției Bisericii în care slujea ca întâistătător. Susținem aceasta întrucât Cetatea Constantinopolului moșteneva valorile unei ortodoxii desprinse din învățătura unor Părinți de seamă ai creștinismului. Amintim aici pe Sfântul Ioan Gură de Aur sau pe ucenicul acestuia, Sfântul Proclu de Constantinopol.⁵ Operele acestora vor constitui barometrul analizei noastre asupra hristologiei nestoriene, alături de însemnările Sfântului Chiril al Alexandriei.

Pornirile vădit diofizite ale patriarhului sirian au fost completate de constituția sa antiohiană. Toate acestea nu au făcut decât să nască în vanitosul episcop sirian noi paradoxuri și convingeri străine de duhul credincioșilor din Constantinopol. Mariologia sa poate fi în acest sens cel mai concludent exemplu, el considerându-o pe Sfânta Fecioară „născătoare de om (*αντροποτοκος*) sau cel mult născătoare de Hristos (*χριστοτοκος*)”. Cele mai multe din convingerile sale hristologice le vom putea descoperi în lucrarea „Bazarul lui Heraclide din Damasc”, tradusă în limba franceză de orientalistul François Nau.⁶

Contracurarea ideilor nestoriene a fost făcută de demersul Sfântului Chiril al Alexandriei. Hristologia sa ocupă un loc foarte important în această lucrare, fiind elementul de contrapondere în text. Controversa cu Nestorie va fi analizată, după cum am arătat mai sus, în contextul raportului hristologic dintre tradițiile antiohiană și alexandrină. În acest sens, vor fi folosite exemple concrete, nu numai din însemnările lui Nestorie, ci și din scrierile Sfântului Chiril, din prevederile sinodale elaborate în perioada 431-451 sau din operelor altor Părinți sau scriitori bisericești, cum ar fi de pildă Fericitul Teodoret al Cirului.

Prin prisma acestor conexiuni, vom încerca să conturăm, în ultima parte a lucrării noastre, dimensiunea ascetico-mistică a monahismului sirian, tocmai pentru a arăta că în tradiția Bisericii Orientale nu se poate vorbi de mistică fără asceză și de asceză fără mistică. Legătura și continuitatea cu abordarea anterioară va fi asigurată prin linia tradiției nestoriene, pe care se va poziționa conceptual și istoric analiza noastră. Demersul nostru va fi precedat de o descriere analitică asupra genealogiei monahismului sirian, tocmai pentru a înțelege mai bine cadrul de formare și dezvoltare a ideilor mistice din acest areal. Astfel, de la mistica protomonahismului de tip *Ihîdâyâ* și *Bany Qyâma*, diagrama tainicelor căutări spirituale va fi îmbogățită de învățăturile cuprinse în lucrarea cu autor anonim *Liber Graduum*, cu ideile Sfântului Isaac Sirul, pentru ca în cele din urmă să culmineze cu mistica luminii a lui *Ioan de Dalyatha*.

⁵ Deși contemporan cu Nestorie, Sfântul Proclu de Constantinopol militat fervent pentru susținerea și promovarea unei hristologii echilibrate, care recunoștea în egală măsură atât dumnezeirea, cât și omenitatea Mântuitorului, ca ipostasuri unite în singura Sa Persoană. Rămâne memorabilă Omilia ținută la „Nașterea Domnului” (*L'oratio de Nativitate Domini*), în anul 428/9, prin care a apărat, chiar în fața lui Nestorie, *theotokia* Sfintei Fecioare. Textul s-a păstrat în siriacă, fiind tradus ulterior și în limba latină – Vezi: Remus RUS, *Dictionar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Ed. Lidia, București, 2003, pp. 271-272; Ch. MARTIN, *Un florilege Grec d'homilies christologiques des IV-e et V-e siècles sur la Nativité*, dans *Le Muséon* (Revue d'Études Orientales), 1-4/1941, pp. 1-41.

⁶ NESTORIUS, *Le Livre d'Héraclide de Damasc*, traduit en français par F. Nau, Paris, 1910.

Din toate aceste popasuri duhovnicești vom căuta să desprindem cele mai semnificative elemente ce caracterizează mistica siriană, de la purificarea de patimi, la infinitul apofatic al unirii cu Părintele Ceresc. Întregul urcuș va fi marcat de pecetea comuniunii cu Hristos, oferind oricând posibilitatea afirmării unei teologii hristocentrice, definitive misticilor sirieni. În acest sens, accentul cade pe Trupul pnevmatizat al Domnului. El răsare în „inima nevoitorului”, umplându-o de slava Sa dumnezeiască, așa cum spune Ioan de Dalyatha: „Hristos a răsărit în inimile noastre, inundându-le de slava Sa dumnezeiască”.⁷ Mai mult, vom ține cont de faptul că fiecare treaptă duhovnicească se găsește în strânsă legătură cu cea anterioară ei, cu toate fiind conjugate într-un întreg tainic de nevoițe și bucurii duhovnicești. Așa se face că „numai cel care s-a curățit de patimi poate contempla întru sine frumusețea stăpânirii lui Dumnezeu”.⁸

În demersul nostru nu vom trece cu vederea interesul și în același timp insistența pe care o exprimă misticii nestorienii asupra omenității Mântuitorului. Cu toate acestea, în mistica lui Ioan de Dalyatha, de pildă, aceasta nu are „nici formă, nici înfățișare”, făcându-se asemenea unei stele a cărei lumină îi întărește conturul, așa cum afirmă Iosif Hazzaya.⁹

Nici aici nu vor lipsi nici evaluările comparative, dat fiind faptul că mistica siriană manifestă prin autorii ei o mare deschidere față de moștenirea Sfinților Părinți, cum ar fi de pildă: Macarie Egipteanul, Grigorie de Nyssa, Dionisie Areopagitul, Ioan Singuraticul și chiar Evagrie Ponticul. Din scrierile lor s-au alimentat mai cu seamă Sfântul Isaac Sirul și Ioan de Dalyatha, subiecții ultimei noastre părți. Așezate pe vechile concepte ale teologiei siriene, de factură semitică, aceste influențe au devenit normative în definirea misticii siriene de tradiție nestoriană, lucru cât se poate de evident în alcătuirile scriitorilor pe care ne propunem să-i analizăm.

Cercetarea noastră va fi completată prin descrierile biografice ale autorilor la care vom face trimitere, ele urmând să fie integrate în aparatul critic, ca note explicative la conținut. În felul acesta, ne propunem să oferim o viziune largă asupra fiecărui subiect în parte, accentuând în primul rând latura hristologică, mistic sau hristologico-mistic. Nu vor lipsi nici explicațiile terminologice, ținând cont de faptul că atât hristologia, cât și mistica siriană se disting, din acest punct de vedere, de moștenirea teologică de limbă greacă sau latină. Ne vom strădui astfel ca, în introducerea fiecărei părți, să dedicăm cel puțin un capitol acestor lămuriri pe care le considerăm indispensabile pentru dezvoltarea și susținerea studiului nostru.

Prin urmare, putem afirma că, prin întreaga noastră abordare, ne propunem să scoatem la lumină principalele elemente ale hristologiei și misticii siriene, în mare neabordate până în prezent în limba română. Acesta este elementul de noutate și originalitate prin care se susține teza noastră de doctorat. În realizarea acestui scop, ne propunem să aducem laolaltă texte traduse, adaptate și comentate de teologi consacrați, contemporani sau trecuți la cele veșnice, cum ar fi de pildă: Sebastian Brock, Robert Beulay, Thanios Bou Mansour, Sabino Chialà, Ioan I. Ică jr., Frederick McLeod, Emidio

⁷ *Scrisoarea IV,7*, în **PO** T. XXXIX, Fascicule III, No. 180, Brepols, Turnhout/Belgique, 1978.

⁸ **IDEM**, *Les Homélies I-XV, édition critique du texte syriaque inédit*, Homélie II, traduction, introduction et notes par Nadira KHAYAT, CERO, 2007.

⁹ **IOSIF HAZZAYA**, Mingana (ed.), syr., p. 269, col. II; trad., p. 159, apud Robert BEULAY, *La lumière sans forme. Introduction à l'étude de la mystique chrétienne syro-orientale*, dans la collection « L'Esprit et le Feu », Edition de Chevetogne, Belgique, p. 190.

Vergani, John A. McGuckin, Brian E. Colless, Geevarghese Chediath, Sidney H. Griffith, Antoine Guillaumont, F. Crawford Burkitt, J.B. Chabot, Joseph Hefele, Francois Nau, Fr. Loofs, Arthur Vööbus etc.

Nu în ultimul rând, aducem mulțumire Înalț Preasfințitului Părinte Acad. Dr. Irineu, coordonatorul acestei teze, pentru tot sprijinul și binecuvântarea acordată în concretizarea demersului nostru științific. Două dintre lucrările sale, „Isus Hristos este Același, ieri, și azi și în veac” și „Experiențe mistice la Părinții Orientali” (Vol. II), ambele publicate la Editura „Mitropolia Olteniei”, au constituit „coloana vertebrală” a elaborării hristologice și mistice, fiind în același timp barometrul nostru academic.